

СРПСКЕ ЛОГИКЕ У СРЕДЊЕМ ВЕКУ – ЕПИГОНСТВО ИЛИ СТВАРАЛАШТВО?

Слободан Жуњић, *Прирок и сушћасїво 1. Српске лоџике у средњем веку*, Службени гласник, Београд 2013

Интерес Слободана Жуњића за српску филозофску баштину крунисан је монументалим делима *Историја српске филозофије* (Београд 2009) и *Прирок и сушћасїво 1–4*. Реч је о књигама које нису, како се то пригодно формулише, само обогатиле нашу филозофску културу или допринеле њеном дубљем и свестранијем разумевању, него о резултату систематичног вишедеценијског рада, на основу кога се истраживање српске филозофске баштине може утемељити као филозофска делатност. При томе, ни издалека не помишљамо да су сви претходни покушаји бављења филозофским наслеђем били ванфилозофски, него више указујемо на чињеницу да се близу пола века у нашој филозофији није појавило целовито и систематично дело посвећено филозофском наслеђу. Поједини аутори осветлили су значајне појаве и личности из историје наше филозофије, али се нису усудили да напишу целовиту и кохерентну историју српске филозофије а још мање, историју логике, засновану на стриктном проблему категоријалне појмовности. Слободан Жуњић је прекинуо и традицију паушалног, идеолошког или жаргонског приступа нашем филозофском наслеђу, отворио низ питања, пружио кохерентне одговоре и за наше прилике ретком систематичношћу обухватио настанак и развој логичке мисли у нашој култури, од средњег века па до наших дана.

Слободан Жуњић је широј јавности познат по лапидарном ставу да „српска филозофија не постоји”. Међутим, те речи добијају специфичну тежину с обзиром на то да их је изрекао аутор *Историје српске филозофије*, а сада и историје логике у нашој култури. Слободан Жуњић је био суочен са два наизглед искључујућа становишта. Првом становишту припадају они који деле уверење да српска филозофија не постоји, нити да она може постојати, а друго становиште заступају углавном заговорници утемељења једне специфично српске филозофије. Слободан Жуњић прихвата уверење да српска филозофија не постоји, а поготово не у облику на коме инсистирају заговорници њеног утемељења на историјској и културној посебности, не само зато што „српској филозофији” недостају самосвојни извори, аутохтони појмовни језик, посебна тематика и карактеристичан начин постављања филозофских питања, него пре свега зато што би такав подухват напустио границе филозофије. А када су поједини аутори покушали то да учине, односно када су се запутили у подухват заснивања „српске филозофије” на одређеној обичајносној, уметничкој или карактеролошкој матрици, били су опет

под упадљивим утицајем неког од доминантних токова филозофског мишљења, било руске религиозне филозофије или неке од популарних варијанти филозофије живота (*lebensphilosophie*).

Утолико не постоји ни „српска логика”, утемељена на посебним облицима религиозности, обичајности или уметности, али постоји српска логичка култура, која нипошто није била само једна безначајна епизода, већ озбиљан продор који је надмашио оквире чисте логике појмова, покривши готово све делове Аристотеловог „оруђа”. Историја српске логике започиње образлагањем и данас меродавне теорије разумевања као и темељне претпоставке европског мишљења. Један од највеличанственијих производа филозофског напора представља Аристотелово учење о појму, у коме је „*кроз сјој логики и онџолоџије* развијена, све до данас, меродавна теорија нашег разумевања стварности”, заснована на првенству подлежећих основа ствари, такозваних *суйсџанџија*. Пририцање појмова другим појмовима, или оно што се у техничком језику назива *џредикаџија џтермина* одсликавало је темељну претпоставку европског мишљења да у природи сваке ствари морамо разликовати носиоце својстава (супстрат или субјект) од онога што се томе као основи приписује (прирок или предикат). Доследно спроведена разврставања према цртама слагања доведена су код Аристотела до успостављања појмова за које се веровало да су инхерентни самој стварности (однос логичких и биолошких родова).

Целокупна историја европске филозофије могла би се приказати као низ покушаја да се одреди природа општих појмова и учини њихова систематизуја, уз објашњење неизбежности разликовања између нечег постојаног, *суйџасџва* или *релације*, на једној страни, и њихових различитих *џприрока* или *функција*, на другој. Такав приказ заправо никада није покушан, јер је у првом плану најчешће атрактивнији, али наивнији приступ, који се састоји у расветљавању учења великих мислилаца, а поготово оних који су обликовали тзв. дух епохе. И ту је на делу специфична дијалектика наивности: што се темељније и исцрпније осветљава однос филозофског учења и духа епохе, што је данас постао филозофски манир, остаје нејасније питање темељних филозофских претпоставки. Произвољност у заузимању становишта и концептуализација нису два супротстављена процеса, напротив, изгледа да је реч о њиховом подстицању и прожимању. Нововековна теорија репрезентације, налази аутор, није превише забринута због пражњења *суйсџанџијалноџ врха џирамиде џојмова* јер тај губитак надокнађује слободом (*џпроизвољноџију*) избора гледишта. Премда је истраживање усмерено на српску логичку културу, у ништа мањој мери, *Срџске логики у средњем веку* баве се истраживањем мета-појмова, односно категорија, помоћу којих се може рашчланити логика филозофског дискурса као таквог.

Логика појмова се, пише Жуњић, у српској филозофији најпре појавила у склопу настојања да се овлада оним темељним теолошким изразима који су у хришћанској Византији били претходно артикулисани помоћу античких логичких и филозофских категорија потеклих од Аристотела. Према схватању аутора, премда се „српско средњовековно духовно наслеђе најчешће изједначава са *праксама мистичког искуства оноспраности* или „мистичког прекорачења”, његов најзначајнији филозофски део представљају управо логички списи у којима се излажу дефиниције општих појмова и расправља о њиховом међусобном односу у склопу важећих теолошких ставова. Реч је о карактеристичној византијској комбинацији појмовног увода у филозофију и опште догматске расправе, која је настала у процесу „христијанизације” Аристотелове логике. Зато су у изградњи српске логичке културе одлучујући удео имали преводи и прераде три одговарајућа трактата из средњовизантијске традиције: *Пријреме* Теодора Раитског, *Дијалектике* Јована Дамаскина и *Предела различних* Псеудо-Атанасија. Онтолошко теолошки појмови *сушћасића*, *јесћасића*, *ићосићи* и *лица* почивају, пише аутор, на јасној свести о томе да говорити о божанском суштеству и јестеству значи заправо користити старе филозофске појмове бивства и природе, додуше на нов и наглашено теолошки начин, али уз старо разликовање категоријалних деоба и разврставања.

Дакле, не постоје народи са сиромашном филозофском културом него напротив филозофи са више или мање способности да ту традицију сагледају, оцене и промисле. Заузврат, величина једне културе, састоји се управо у способности да она прими и прихвати право на филозофску рефлексију – чиме је архивирање под одредницом *српско* заправо укинуто или обесмишљено, јер би такав однос био упадљиво нефилозофски. Српска филозофија постоји, као и српска логика, и то као „епигонски облик општег мисаоног образаца”, што јој никако не умањује дигнитет. Како је могуће да у филозофији епигонство општег образаца буде сагледано као аутентичан стваралачки напор, а уз то, карактеристичан за једну посебну филозофску културу? Поготово када је реч о преводима (где преводиоцу није увек сасвим јасно како раздвојити наведене термине) и компилацијама (где се један текст расветљавања уметањем и навођењем другог). Милан Ковачевић је осамдесетих година прошлог века писао против „филозофије сунцокрета”, критикујући помодна одсијавања водећих идеја. Међутим, управо његов рад се састојао у примени актуелних филозофских категорија на партикуларне и са становишта европског тока идеја, „забачене” теме, сагледавајући њихову промену (нешто слично данас то чине заговорници „постколонијалног дискурса”) – дакле, *еиџгонско* не треба схватити искључиво у пежоративном смислу.

Појам стваралаштва уопште, а поготово у филозофији, изгледа да не треба везивати искључиво за „громопуцателне” термине, као што су то аутентичност, непоновљивост, јединственост и сл. Филозофско стваралаштво изгледа да има неке друге законитости, и по томе се упадљиво разликује од рецимо, књижевног, кога филозофи живота, или бар заговорници утемељења српске филозофије, од Ксеније Атанасијевић и Милоша Н. Ђурића, узимају за узор филозофској мисли. То постаје очигледно у контексту једне од идеја водиља Слободана Жуњића: Истраживање општег категоријалног устројства европске филозофије, филозофског језика односно њеног мета-језика, води истраживању српске филозофске баштине. И обратно. Али то нас не спречава да отворимо мисаону везу са, поред аутора списа, преводиоцима и састављачима, па преписивачима и чуварима, филозофског наслеђа, водећи рачуна о њиховој мотивацији када су састави и преводилачка решења у питању. Тај ниво рада тек чека неке будуће истраживаче. И ту сада лежи могућност да се расветли оно што заговорници филозофије живота и посебног утемељења филозофске мисли у одређену културу стављају у прави план. Међутим, док заговорници те традиције налажу истраживање посебног, мисаоног архетипа, примеренију конкретизацију видимо у расветљавању карактера стваралаштва унутар дискурса двора или манастира, о системском знању где се одређено подручје мора исцрпети, не само сходно потребама господара знања, него и тежње самог знања за потпуном категоризацијом, где стваралац изражава увек више од онога шта је он сам. Важно је истаћи чињеницу да ово дело неће обесхрабрити другу страну, која трага за посебним карактером српске филозофске баштине на трагу идеја наших филозофа живота. Концепти као што су *исихазам*, *ајофајизам*, *антиплајинске расправе* и сл. сагледани су из српскословенских извора, али у контексту категоријалних дистинкција аристотеловске логике, чиме се утврђује поље дејства филозофије, тако да она не уступа свој простор мистици или историјском приказу.

Као што је Слободан Жуњић био осуђен на двоструки напор осамдесетих година прошлог века, да утемељи истраживање српске филозофске баштине са једне стране, а са друге, да спречи нарастајући жаргонизацију и банализацију тог подухвата, тако је приступу логици средњег века имао сличан проблем. Његов задатак се састојао у доказивању права на постојање филозофске логике унутар теолошких расправа и у праксама мистичног искуства, са којима се духовно наслеђе средњег века најчешће изједначава. При томе, не ради се о неком споредном задатку, већ о одређењу односа филозофије, како се то каже, са другим областима духа. Од тог посла не може се изузети ни једна генерација филозофа, јер се не може „одрадити” једнократно (тако се неки поклекли пред изазовима политичког промишљања, други посустали пред утехом коју нуде религије, а трећи похрлили математичкој логици,

чију су датост, снагу и оперативност преузели, а да је претходно нису тематизовали).

Историја српске логике појавила се у тренутку када се прелама судбина њеног најширег, а најзапуштенијег дела, логике у средњошколској настави (о чему ће бити више речи током приказа четвртог тома). Историја српске логике појавила и као важан аргумент у расправи о потреби логике као појмовног мишљења, умећа дефинисања и класификовања, закључивања и доказивања. Логика као учење о битном или суштинском мишљењу, погађа „ствар мишљења, а у супротном, јавља се фамозна грешка *ignoratio elenchi*, када се не мисли оно шта је требало да се мисли. Дакле, са мишљењем и предметом мишљења постоји невоља, формулисана у питању како мислити и како нам је ствар мишљења испоручило наше категоријално устројство које обично остаје немишљено? Од решења тог проблема зависи и начин организација друштва, о чему се обично не мисли када су тзв. апстрактни појмови у питању.

Срђан ДАМЊАНОВИЋ